

Syödä, juoda ja ruokkia

Sukulaisuus- ja muut suhteet Kilimanjarolla

Tuulikki Pietilä

Johdanto

Itä-Afrikan Kilimanjarolla kylät puhkeavat värikylläiseen hälinään vuoropäivin. Alueella toimii kiertävä torijärjestelmä niin, että eri viikonpäivinä tori avautuu eri kylissä.⁴ Pienimmillä toreilla myydään vain erilaisia ruokatarvikkeita ja mahdollisesti pieniä kulutushyödykkeitä, kuten käytettyjä vaatteita, saippuaa ja vessapaperia. Suurilla toreilla kulutustavara-tarjonta on paljon laajempaa, mutta niilläkin suurin osa tilasta on varattu elintarvikkeille. Kiertävällä toripäiväjärjestelmällä on pitkä historia, ja se on alun perin syntynyt kotitalouksien tarpeesta vaihtaa itse tuottamia elintarvikkeita sellaisiin, joita niiltä puuttui.⁵ Torivaihtoa ovat perinteisesti harjoittaneet vain naimisissa olevat naiset, koska perheen ruokatalous on ollut enimmäkseen heidän harteillaan. Nykyään toreilla on myös miesmyyjiä. Vaihtokauppa on muuttunut rahalla ostamiseksi ja

4 Yksityiskohtaisempi kuvaus ja analyysi toreista, torikauppiaista ja muista tässä luvussa käsitellyistä asioista löytyy kirjastani *Gossip, Markets, and Gender* (Pietilä 2007).

5 Ensimmäiset kirjalliset havainnot naisten torikaupasta Kilimanjarolla ovat peräisin 1800-luvun loppupuolelta, mutta todennäköisesti kaupankäynnillä on sitäkin huomattavasti pidempi kirjaamaton historiansa (ks. Gutman 1926; Stahl 1964, 1974; Moore 1986; Koponen 1988).

myymiseksi, ja myyjien väliset erot kaupan laajuudessa ovat kasvaneet. Osa naisista tulee torille yhä myymään vain ylimääräistä satoaan ostaakseen saamallaan rahalla tarvitsemansa elintarvikkeet, toiset myyvät kotinaapureiltaan ja toisilta toreilta ostamiaan tuotteita, ja suurimmat myyjät harjoittavat ammattimaista kaupankäyntiä ostamalla tukkukauppiailta esimerkiksi riisiä tai hirssiä ja myymällä sitä eteenpäin. Kaksi jälkimmäistä ryhmää eli suuret ja keskisuuret kauppiaat toimivat tyypillisesti useilla toreilla, eli kiertävät toripäivien mukaan paikasta toiseen.

Matkustin 1990-luvun puolivälissä Kilimanjarolle tutkiakseni naisten torikaupan merkitystä perheiden taloudessa. Alku oli monin tavoin hämmentävää. Kertoessani ihmisille tutkimusaiheeni sain usein vastaukseksi tuhahtuksen: ”Torikauppaa käyvät naiset ovat häikäilemättömiä huijareita!” Monet epäilivät, että kaupankäyntiä tärkeämpi motiivi naisille on syöminen ja juominen torien laidoilla olevissa baareissa. Vahvan moralisoiva suhtautuminen kaupankäyntiin ja erityisesti naiskauppiaisiin oli yllättävää, koska Kilimanjarolla asuvat *chaggat* tunnetaan paitsi naisten harjoittaman torikaupan pitkästä historiasta, myös rahan talouden ja muiden moderneiksi miellettyjen ilmiöiden varhaisesta ja innokkaasta omaksumisesta. Vihiä antropologisen kenttätöön luonteesta ja pitkästä matkasta ymmärrykseen aloin saada kuitenkin vasta seisokkellessani torien hälyssä ja yrittäessäni saada kontaktia kovapintaisiin ja kiireisiin myyjiin. Kysymyksiini vastaamisen sijasta myyjät kiusoittelivat minua ja esittivät vastakysymyksiä: miksi en osta heidän tuotteitaan vaan kyselen joutavia, mitä he saisivat palkkioksi jos vastaavat minulle, antaisinko heille kumisaappaani, osaanko laskea päässä vai pelkästään laskukoneella, kykenisinkö kantamaan suurta kymmenien banaanien terttua pääni päällä, luulenko selviäni kylmästä kaudesta niin laihana, menisinkö paikallisen miehen kanssa naimisiin, pystynkö syömään heidän ruokaansa vai joudunko hakemaan säilykkeitä kaupungista.

Vähitellen myyjät alkoivat tottua sinnikkääseen läsnäolooni ja uskoa harmittomuuteeni siinä määrin, että uskoin jonkinasteisen luottamuksen syntyneen. Olin kuitenkin pettynyt siihen, että tämänkin jälkeen myyjillä oli tapana ykskantaan todeta, että heidän torikauppansa motiivi on ”ruokkiminen” (*kupata chakula na riziki, kulisha*) eli peruselintarvikkeiden ja välttämättömyyksien hankkiminen. Vaikka pientä

kauppaa harjoittavien kohdalla tämä varmasti piti paikkaansa, samaa väittivät myös ne, jotka ilmiselvästi käärivät kaupallaan huomattavasti suurempia summia. Valehtelivatko he minulle? Niin ajattelin, kunnes aloin selvittää, mitä puhe ruokkimisesta, syömisestä ja juomisesta oikein tarkoittaa. Olin lähestynyt aihetta minulle tutuin kapein taloudellisin käsittein (kuten kotitalous, ostohinta, myyntihinta ja voitto), kun myyjät ja heitä arvostelevat kyläläiset käyttivät omia kulttuurisia käsitteitään ja samalla puhuivat paljon laajemmista asioista kuin voitoista ja torikaupasta. Mistä siis oli kyse?

Sukulaisuuden ja sosiaalisen järjestyksen luominen

Sosiaalinen järjestys Kilimanjarolla asuvien *chaggojen* parissa perustuu pitkälti erilaisten resurssien kautta luotuihin ja ylläpidettyihin suhteisiin. Kulttuuriset odotukset vaikuttavat siihen, mitä resursseja kukin voi saada haltuunsa ja miten ne tulisi käyttää. *Chaggojen* sukujärjestelmä on mieslinjainen eli patrilineaalinen, mikä tarkoittaa sitä, että tärkeimmät resurssit periytyvät isältä pojille. Näihin kuuluivat ennen erityisesti maa ja karja, mutta karjan määrä on vähentynyt laidunmaiden huvettua väestönkasvun ja kahvinviljelyn leviämisen takia. Linjasukumaa periytyi ennen isältä nuorimmalle ja vanhimmalle pojalle ja keskimmäisten poikien odotettiin raivaavan omat, uudet maapalstansa. Perittyä maapalstaa, jolla perhe asuu ja viljelee yleensä banaaneja, kahvia ja vihanneksia, kutsutaan *kihambaksi*. Kun viljelemättömiä maa-alueita ei enää ollut saatavilla, tavaksi muodostui se, että isä jakoi *kihambansa* kaikkien poikiensa kesken. Perimyskäytännön muutos kertoo linjasukumiaan arvostuksesta: *kihamba* on yhä olennainen *chagga*-identiteetin ydin ja merkittävä, joka halutaan turvata miesjälkeläisille. Maatilkut ovat kuitenkin sukupolvien saatossa pienentyneet niin, etteivät ne enää turvaa perheen elantoa, vaan rahatuloja tarvitaan entistä enemmän.

Miehen ajatellaan olevan naimakelpoinen kun hän on maapalstan perittyään rakentanut sille talon, johon vaimo voi muuttaa. Mies ja hänen linjasukunsa tuovat perheelle elämän peruspuitteet: maan ja talon lisäksi miehen velvollisuuksiin kuuluu lihan hankkiminen perheen

ruokavalioon, vaatteiden ostaminen ja lääkäri- ja lääkekulujen sekä koulumaksujen hoitaminen. Nämä resurssit liittoon tuodessaan mies asettuu perheenpääksi. Vaimon tehtävä on jokapäiväisen ruoan hankkiminen perheelle. Miehen asema perheenpäänä ei ole kuitenkaan vain itsestään toteutuva kulttuurinen normi, vaan asema tulee myös ansaita odotukset täyttämällä eli käytännöllä, joita voidaan kutsua miehiseksi huolenpidoksi. (Vrt. Härkönen tässä teoksessa, katso myös Counihan 1999: 12–13.)

Tärkeiden perusresurssien lisäksi mies ja hänen linjasukunsa rakentavat suhdetta vaimoon ja tämän lapsiin myös eri elämänvaiherituaaleissa tapahtuvalla huolenpidolla, joka tosiasiallisesti ja symbolisesti ”ympäroi” ja ”sulkee naisen sisäänsä”. Naimisiinmenon ja jokaisen lapsen syntymän jälkeen nainen ihanteellisesti ”istuu sisällä”, eli viettää aikansa sisätiloissa kolmen kuukauden ajan. Tällöin nainen ei tarvitse tehdä arkiaskareitaan, vaan mies ja erityisesti hänen naispuoliset lähisukulaisensa hoitavat sekä työt että naisen ”ruokkimisen” valmistamalla ”täyttävää” eli rasva-, tärkkelys- ja valkuaisainepitoista ruokaa. Tavoite on, että nainen on kolmen kuukauden kuluttua ”ulos tullessaan” huomattavan kaunis eli pyörästynyt keholtaan ja vaalentunut iholtaan. Komeutta lisäävät hänen mieheltään ja tämän suvulta tilaisuutta varten saamansa uudet vaatteet. Nainen tulee siis ulos ikään kuin uudelleen syntyneenä ja sananmukaisesti kasvaneena, mikä on miehen lähisuvun huolenpidon ansiota. Ruokkiminen ja huolenpito luovat naisen ja hänen lastensa sosiaalista ja sukulaisuusidentiteettiä: he tulevat osaksi miehen linjasukua.

Sukulaisuus- ja sukupuolijärjestys ovat näin tärkeältä osin huolenpidolla tuotettuja eivätkä vain automaattisesti toteutuvia rakenteita. Kulttuurisista odotuksista poikkeavat ilmiöt ovatkin *chaggoille* yhtä merkityksellisiä kuin odotusten täytyminen. Jos esimerkiksi nainen tulee ”sisällä istumisen” jälkeen ulos laihana ja heikkona tai jos hän jatkaa arkitoimiaan tavalliseen tapaan synnyttämisen jälkeen, ihmiset alkavat ihmetellä ja paheksua tilannetta. Olin esimerkiksi paikalla, kun toiset kauppiat moittivat erästä naista hänen jatkaessaan torikauppaansa heti kohta synnyttämisen jälkeen. Nainen vastasi moittijoille, ettei hänellä ole vaihtoehtoja, täytyyhän perhe ruokkia ja elättää. Tämä toteava

kommentti oli samalla epäsuora kritiikki hänen miestänsä ja tämän lähisukulaisia kohtaan. Viesti oli, että he eivät onnistuneet pitämään huolta naisesta ja tämän perheestä kulttuuristen odotusten mukaisesti.

Taloudelliset ja sosiaaliset muutokset

Väestön kasvun ja perimyskäytäntöjen muutoksen takia maapalstat ovat sukupolvien saatossa kutistuneet niin, ettei sato riitä kattamaan perheen elantoa ja menoja. Lisätienestien hankkiminen *kihamban* ulkopuolelta tuli välttämättömäksi jo muutamia vuosikymmeniä sitten. Ensin yleistyi miesten työskentely kotiseudun ulkopuolella. Palkkatyö julkisella sektorilla on ollut tärkeä tulonlähde *chagga*-miehille jo siirtomaajoina lähtien, mutta yhtä tunnettuja *chaggat* ovat kaikenlaisen yritystoiminnan harjoittajina eri puolilla Tansaniaa ja Keniaa. Talouden liberalisointitoimet 1980-luvun puolestavälistä lähtien ovat kuitenkin aiheuttaneet leikkauksia julkisella sektorilla sekä reaali-palkkojen laskua ja siten vähentäneet palkkatulojen suhteellista merkitystä miesten ja perheiden taloudessa. Osa palkkatöissä kaupungissa olleista miehistä on palannut asumaan maaseudun *kihamballeen*, toiset pysyvät kaupungissa erilaisia liiketoimia viritellen. Missä tahansa he työskentelevät ja asuvatkin, *kihambastaan* miehet eivät yleensä vapaaehtoisesti luovu: usein *kihamballa* asuvat vaimo ja lapset, ja miehen tavoite on palata sinne pysyvästi viimeistään vanhuuden päivillään.

Miesten ollessa pitkiäkin aikoja poissa koti-*kihambaltaan* tai menetettyä kaupunkityönsä ja -tulonsa naiset joutuvat usein kantamaan entistä suuremman vastuun perheen taloudesta. Kaikista yleisin ratkaisu lisätienestien kartuttamiseksi on ollut naisten torikaupan lisääminen. Suuri osa naisista turvaa torikaupalla perheen elannon ja välttämättömät tarpeet, niin kuin he myös sanovat. Nykyään tämä kuitenkin useimmiten pitää sisällään asioita, joista miehen tulisi huolehtia, kuten lihan hankkiminen ja terveystulosten ja koulumaksujen hoitaminen. Osa torikauppaa käyvistä naisista on onnistunut menestymään niin, että he ovat vauraampia kuin oma aviomies ja monet muut miehet. Tällainen nainen on voinut ostaa maata sukualueiden ulkopuolelta, koska linjasukumaat

eivät ole kaupan. He ovat voineet rakennuttaa ostamilleen maille talon tai taloja, joissa asuu vuokralaisia. Lisäksi jotkut naiset ovat rakennuttaneet perheelleen talon koti-*kihamballe*, koska miehellä ei ole ollut siihen varaa. Tilanne on aviomiehelle nolo ja siksi ”julkinen salaisuus”. Tämä tarkoittaa sitä, että julkisesti vaimo ja muut läsnäolijat käyttäytyvät kuin mies olisi hoitanut perinteiset velvollisuutensa ja siten ansainnut perheenpään asemansa, vaikka asioiden todellinen luonne on sukulaisten ja naapureiden tiedossa.

Eri laajuista kauppaa harjoittaviin naisiin tutustuttuani kävi ilmi, että monen kohdalla ”ruokkimis-” ja ”välttämättömyystarpeiden” hoitaminen sisälsi myös satunnaista tai säännöllistä raha-apua sukulaisille ja ystäville. Yleisimmin naiset auttavat synnyinsukunsa jäseniä, erityisesti vanhempiaan ja sisarusiaan. Eräs nainen auttoi esimerkiksi siskonsa torikauppaa rahallisesti ja toinen oli antanut veljelleen suhteellisen suuren pääoman yritystoiminnan aloittamiseen, mikä oli ”salaisuus”. Monet torikauppiat sanoivat, että raha- tai muun avun tarpeen yllättäessä he kääntyvät mieluummin ystäviensä kuin sukulaistensa puoleen. Apu oli vastavuoroista: monet naiset olivat antaneet apua tai lainanneet rahaa ystävilleen.

Syödä, juoda, ruokkia ja puhua

Torilla naiset puhuvat jatkuvasti äidin velvollisuuksistaan. Ruokkimisen korostaminen torikaupan motiivina on osa tätä puhetta. Äitiyttä käytetään lisäksi mitä erilaisimmissa tilanteissa vakuuttamaan muita naisen kunniallisuudesta ja hänen kaupantekonsa rehellisyydestä. Asiakkaan epäillessä esimerkiksi kauppiaan mittaustastian tai -tavan reiluutta, kauppias saattaa huudahtaa: ”Minä olen äiti, kasvatan lapsia!” Tai virallista toriveroa keräävän pojan tivatessa maksua kauppiaan mielestä yli-innokkaalla ja epäkunnioittavalla tavalla kauppias voi kieltäytyä maksamasta ja kivahtaa: ”Lopeta – minä olen äitisi!”

Puhetyyli on tapa ulottaa kotitaloudellisen alueen arvot torille. Korostamalla äitiyttään ja ruokkimisvelvollisuuttaan naiset luovat itsestään vastuunkantajan kuvan ja tuottavat jokaisen *chaggan* tunnistamaa ja

tunnustamaa positiivista arvoa itselleen. Puhetapa on samalla vastaus yleisiin kriittisiin näkemyksiin torikaupan ja -kauppioiden rehellisyydestä. Epäilykset ulottuvat kauppioiden mittaustekniikoista heidän sukupuolimoraaliinsa. Kauppioiden väitetyt ja todelliset ”silmänkääntötemput” kaupanteon yhteydessä riippuvat myytävästä tarvikkeesta. Asiakkaan läsnä ollessa mitattavat ruoka-aineet kuten riisi ja hirssi voidaan myydä mitalla, joka on käsitelty normaalia pienemmäksi. Taitava myyjä osaa myös tehdä mittauksen niin salamannopeasti, ettei asiakas välttämättä huomaa, että jokainen mitta jää hiukan vajaaksi. Kappale-tavarat, kuten laatikoittain myytävät tomaatit ja ämpäreittäin myytävät oluen valmistukseen käytettävät banaanit, voidaan latoa myyntiastiaan niin, että huonoimmat ja isoimmat ovat alimmaisena. Myyjien tapa puhutella asiakkaita luetaan osaksi heidän ovelan taidokkaita temppejujan: ympäröimällä asiakkaan lirkuttelullaan, suostuttelullaan ja kehuillaan he saattavat pehmittää haluttomankin asiakkaan ja samalla kääntää tämän huomion pois pienistä teknisistä seikoista.

Myyjien puhuessa torilla kaiken aikaa äidillisistä ruokkimisvelvollisuuksistaan heidän ympärillään vellova yleinen kriittinen keskustelu väittää heidän torilla käymisen motiiveikseen jotakin ihan muuta. Torilla seisomisen ja myymisen sijasta tai sen lomassa kauppioiden väitettään mielellään viettävän aikaansa toria reunustavissa baareissa olutta juoden ja lihaa syöden. Epäily pitää yleensä sisällään ajatuksen, että nainen nauttii näistä antimista miesseurassa, eli se on epäsuora tapa sanoa, että nainen on sukupuolimoraaliltaan arveluttava. Yleisimmin ajatellaan, että seurassa oleva mies on satunnainen tai pysyvä torituttu ja tarjoaa olutta ja lihaa naiselle odottaen tältä seksuaalisia vastapalveluksia. Suurimpien torikauppiasnaisten kohdalla epäily on kuitenkin päinvastainen: näiden uskotaan tarjoavan miehille olutta ja lihaa baareissa saadakseen vastineeksi seksuaalista tyydytystä.

Puheiden pelossa ja ne mitätöidäkseen monet kauppiat viettävät pitkän päivän kuumalla ja varjottomalla torilla syöden vain munkin tai juoden virvoitusjuoman toripaikallaan. He välttävät baareihin astumista tai käyvät siellä korkeintaan ahmaistakseen kiireesti seisaaltaan keiton ja teen tai limonadin. Varakkaammat torikauppiat eivät kuitenkaan puheista välitä, vaan voivat käydä toripäivän aikana baarissa juomassa

oluen tai pari. Baarin ja siellä tarjottujen juomien ja ruokien latautunut merkitys tulivat minulle selväksi eräänä päivänä mennessäni kesken toripäivän suhteellisen suurta kauppaa pyörittävän naisen kanssa oluelle. Baarissa sattui olemaan useampi meidän molempien tuntema mies, ja nämä alkoivat ostaa meille olutta. Parin tarjotun oluen nauttimisen jälkeen nainen totesi minulle, että meidän on nyt parasta häipyä ja ostaa vastaoluet näille miehille, ”jotta emme anna itsestämme tyhmää vaikutelmaa”.

Ruonan ja juoman, erityisesti oluen, ostaminen ja tarjoaminen ovat torikauppiasnaishille yhtä merkityksellisiä kuin heidän arvostelijoilleen. Kauppaa käyvät naiset tiivistävät usein suhteellisen itsenäisyytensä ja vapautensa toteamukseen, että he voivat ostaa oman oluensa milloin haluavat ja hankkia kotiinsa tuleville vierailleen syötävää ja juotavaa, toisin kuin naiset, jotka ovat riippuvaisia miehensä tuloista ja ylläpidosta. Miehistä riippuvaisia naisia torikauppiat kuvaavat ”tyhmiksi” tai ”tietämättömiksi” (*mjinga*). Kauppaa käyviä naisia taas kuvataan yleisesti sanalla ”viekas” tai ”ovela” (*mjanja*). Tällaisen ominaisuuden arvos on kaksijakoinen: yhtäältä sitä paheksutaan ja pidetään kaiken torikauppaan sisältyvän moraalittomuuden lähteenä, toisaalta viekkautta ihailaan älykkäänä selviytymiskeinona. Kauppiasnaiset itse käyttävät sanaa jälkimmäisessä merkityksessä selittäen, että ilman sitä torilla ei tule toimeen: ”Ellet ole ovela, kuolet nälkään!” Jos nainen ei ole luonnostaan ovela, hänen uskotaan tulevan sellaiseksi toreilla kauppaa käydessään ja aikaa viettäessään.

Vaikka torikaupasta on tullut monen perheen taloudelle välttämättömyys, miehet vieroksuvat kaupankäynnille antautuvia naisia. Moni nuori mies kertoi minulle, ettei haluaisi vaimokseen torikauppaa harjoittavaa naista ja moni vanhempi mies kertoi estelleensä vaimonsa torikaupan laajentamista. Toreilla liikkumisen uskotaan lisäävän naisten maailmallisuutta heidän omien tulojensa lisäksi.⁶ Toreilla ja baareissa heidän kuvataan asettavan itsensä alttiiksi kaikenlaisille vaihtoehdoille

6 Samanlaisia käsityksiä kaupanteolla tai muulla tavoin taloudellista vaurautta saavuttaneiden naisten kyseenalaisesta tai epänormatiivisesta moraalista on raportoitu eri puolilta Afrikkaa eri historiallisina ajankohtina (ks. esim. Little 1948; McCall 1961; Nadel 1965 [1942]; Schuster 1979; Cornwall 2001; Parpart 2001).

ajattelu- ja elämäntavoille. Paitsi viekkaiksi, kauppiasnaisia kuvaillaan usein omapäisiksi ja uppiniskaisiksi (*mpishi*) aviokumppaneiksi. Villemmissä visioissa naisten uskotaan tulevan kauppaa käydessään niin taloudellisen menestyksen ja rahanhimon sokaisemiksi, etteivät he halua hankkia miestä ja lapsia vastukseen enää ollenkaan.

Torikauppiasnaiset ja heidän arvostelijansa yrittävät puheellaan hahmottaa ja luoda sosiaalista järjestystä ja sen muutosta. Ristiriitaiset väittämät muodostavat tiettyjen toistuvien käsitteiden ja teemojen takia dialogisen keskustelun, vaikkei sitä usein käydäkään kasvotusten. Keskeiset käsitteet keskustelussa ovat ruokkiminen, äitiys, baarit, torit, liha ja olut. Ruokkiminen ja äitiys liittyvät kodin ja sukulaisuuden piiriin. Niihin vetoamalla kauppiasnaiset sanovat, että torikaupallaan he täyttävät vain vaimon perinteiset ja arvokkaimmat tehtävät. Samalla he luovat käsitystä itsestään kunniallisina naisina ja rehellisinä kauppiaina. Kun nainen kertoo torilla suureen ääneen perheen elättämistaakastaan luettelemalla maksamiaan lasten koulu- ja sairaalakuluja ja kun hän menee toripäivän päätteeksi ostamaan lihaa, jokainen läsnäolija ymmärtää, että hän hoitaa enemmän kuin perinteisesti vaimolle kuuluvat tehtävät. Kun nainen avustaa ystäviään ja synnyinsukunsa jäseniä ja kun osa naisista huolehtii perimiehisestä tehtävästä eli rakennuttaa talon perheelleen, ymmärrämme, että heidän ilmauksensa ”ruokkiminen” kattaa paljon muutakin kuin jokapäiväisen ravinnon hankinnan.

Torikauppiaita arvostelevalle puheen keskittyminen oluen ja lihan nauttimiseen baareissa ei ole sattumaa. Olut ja liha ovat *chaggoille* erittäin merkityksellisiä asioita: ne ovat arvostetuinta ruokaa ja juomaa ja perinteisesti miehille kuuluvia välineitä luoda ja ylläpitää sukulaisuus- ja muita sosiaalisia suhteita. Esimerkiksi nautan tai vuohen teurastustilaisuuteen osallistuvat tietyt sukulaismiehet, jotka keittävät ja jakavat osan lihasta keskenään teurastuspaikalla. Loput lihasta toimitetaan muille sukulaismiehille, ja se, mikä ruhon osa kullekin kuuluu, on tarkasti määriteltyä. Liha ja olut ovat myös olennaisin osa avioliiton solmimiseen kuuluvia morsiusmaksuja, jotka miehen suku antaa naisen suvulle. Oluen ja lihan avulla ollaan yhteydessä myös menneisiin sukupolviin, sillä ne ovat tärkeimmät uhrilahjojen muodot vainajille ja esi-isille. Lihan ja oluen tarjoaminen baarissa on puolestaan varakkaiden miesten

stereotyyppinen tapa luoda tilapäissuhteita naisiin eli vaihtaa niitä seksiin. Lihaan ja olueen tiivistyy näin huomattavan paljon symbolista arvoa *chaggojen* kulttuurissa ja sen ylläpidossa. Siksi ne myös niin tehokkaasti kiteyttävät torikauppiaita arvostelevalle keskustelulle käsityksen ja huolen siitä, että naiset ovat ottamassa haltuunsa miehisiä resursseja ja toiminta-alueita.

Naisten ajatellaan toreilla ja baareissa luovan uusia suhteita oluen ja lihan välityksellä. Oikeastaan niissäkin on kysymys ruokkimisesta, koska jommankumman osapuolen ajatellaan tarjoavan olutta ja lihaa seuralaiselleen. Se, että seuralaisen kuvitellaan yleensä olevan toista sukupuolta, kertoo koetusta uhasta aviomiehen asemalle ja kotitaloudelliselle järjestykselle. Väite, että kauppiasnaiset eivät välttämättä halua enää ollenkaan naimisiin eikä synnyttää lapsia, esittää heidät uhkana koko yhteisön jatkuvuudelle.

Tällaiset huolet ovat huomattavan yliampuvia. Sosiaalista muutosta on kuitenkin tapahtunut naisten kartutettua tulojaan useiden miesten tulojen suhteessa vähennyttyä. Osa naisista kommentoi muutosta sanomalla, että ”nykyään ei ole enää miehiä ja naisia: jokaisen on juostava elannon hankkimiseksi”. Toiset naisista toteavat sukupuolijärjestyksen muuttuneen ja naisten itsetietoisuuden ja vallan kasvaneen. He kuvaavat muutosta valtion politiikasta lainatuin termein ”vallankumoukseksi” (*mapinduzi, mageuzi*). Yhteisestä kulttuurisesta koodistosta johtuen pelottomat naiset ilmaisevat itsenäisyytensä tavalla, josta heitä kritisoidaan, eli nauttimalla olutta ja lihaa baareissa, vaikkakaan eivät välttämättä luodakseen suhteita vieraisiin miehiin, vaan usein pikemminkin riippumattomuuttaan korostaen ostamalla juomansa ja ruokansa itse.

Ruokkimisen ja puheen merkitys

”Ruokkiminen” Kilimanjarolla kattaa siis paljon muutakin kuin konkreettisen ravinnon antamisen toiselle. Sen merkitys on samankaltainen kuin Etelä-Aasiassa, jossa ”ruokkiminen” on metafora toisesta ihmisestä huolehtimiselle suhteellisen kokonaisvaltaisessa merkityksessä (Carsten 1995). Voi sanoa, että kyse on toisen ihmisen sosiaalisen persoonan

ja identiteetin mahdollistamisesta ja kasvattamisesta huolenpidolla. Ruokkiminen luo sukulaisuus- ja muita suhteita ja samalla sosiaalista hierarkiaa, sillä se asettaa vastaanottajan ruokkijasta riippuvaiseen asemaan ja vastavuoroisuuden velkaan.

Avioliitossa mies ja hänen lähisukunsa luovat suhdettaan naiseen ja tämän lapsiin erilaisilla ruokkimisen muodoilla. Ne asettavat miehen huolenpitäjän rooliin ja sitä kautta perheen pääksi. Ruokkimalla tuetaan sukulaisuutta, sillä sen avulla vaimo ja lapset tulevat osaksi miehen linjasukua. Viimeaikaiset taloudelliset muutokset ovat pakottaneet naiset liikkumaan ja hankkimaan rahaa entistä enemmän koti-*kihamban* ulkopuolelta. Vaikka monet naiset eivät ansaitse kaupallaan suuria tuottoja, he saavat siitä rahaa. Toisin kuin monet muut merkittävät resurssit (kuten maa, karja, kahvi ja vihannekset), joiden kierrolle on olemassa vakiintuneet käytännöt ja joista tärkeimmät ovat miesten hallussa, raha, sen käyttö ja mahdolliset haltijat eivät ole samalla tavalla kulttuurisesti säänneltyjä (Pietilä 2009). Varakkaammat torikauppiasnaiset ovat muuttaneet rahaa perinteisesti miehiseksi ymmärretyiksi resursseiksi ostamalla maata, lihaa ja olutta ja rakennuttamalla taloja. Torikauppiasnaisia arvosteleva keskustelu käsittelee tätä asiaa ja viestittää pohjimmiltaan huolen siitä, että naiset ovat tulossa miesten kaltaisiksi. Vaikka vain suhteellisen pieni osa torikauppiasnaisista kykenee vaurastumaan merkittävästi, kriittinen keskustelu ei tällaista erittelyä tee, vaan esittää torikaupan ja torikauppiasnaiset yleensä epäilyttävinä. Tämä kertoo naisten lisääntyneen liikkuvuuden ja rahan tuomasta koetusta uhasta kulttuuriselle järjestykselle.

Ruokkimistehtävänsä ja äidin velvollisuuksiaan jatkuvasti korostamalla torikauppiasnaiset vetoavat perinteisiin arvoihin ja esittävät itsensä mallikelpoisen vastuullisina naisina, vaimoina ja yhteisön jäseninä. Samalla heidän puheensa sisältää kuitenkin myös normeja ylittävän ja kyseenalaistavan ulottuvuuden. Naisten selvittäessä usein suhteellisen äänekkäästi ja yksityiskohtaisesti torilla mihin kaikkeen ”välttämättömään” heidän tuottoensa joutuvat yltämään, kuulijat ymmärtävät, että naiset joutuvat täyttämään monia miehille kuuluvia velvollisuuksia perheen huolehtimisessa. Lisäksi ystävien ja synnyinsuvun jäsenten avustaminen torituotoilla on naisille suhteellisen yleistä. Ruokkimisellaan

ja siitä puhumisella naiset luovat vaihtoehtoisia sukulaisuus- ja muita suhteita normatiiviselle järjestykselle ja ihanteelle, joka korostaa mieslinjaista sukulaisuutta eli patrilineaalisuutta ja jonka mukaan naiset ja lapset tulevat osaksi miehen linjasukua.

Puhumalla jatkuvasti äidin velvollisuuksistaan ja myös isän velvollisuuksien täyttämisestä naiset korostavat äidin ruokkimisen kautta syntyvää sukulaisuutta eli matrilineaalisten suhteiden merkitystä *chagga*-yhteiskunnassa. Patrilineaalisuus on normi ja ideaali, jota korostetaan virallisissa tilanteissa ja ylläpidetään ”julkisin salaisuuksin”. Lasten, ystävien ja synnyinsuvun jäsenten ruokkiminen luo ja ylläpitää toisenlaisia sukulaisuussuhteita, joita Bourdieu’ta (1977: 37, 43) mukaillen voisi kutsua ”käytännön tai arkielämän sukulaisuudeksi”. Nämä ovat jokapäiväisen elämän intiimejä ja arkisuudestaan huolimatta emotionaalisesti latautuneita ja arvokkaiksi koettuja huolehtimissuhteita. Kilimanjarolla äitiyden ja äidillisen huolenpidon merkitys on aina tunnustettu. Naisten tuottamien ja ylläpitämien sukulaisuussuhteiden merkitys on viime vuosikymmenten aikana entisestään korostunut heidän huolehtimisvastuunsa kasvetta. Torikauppiasnaisten puhe ja heitä arvosteleva puhe paljastavat, että niin naiset kuin miehet ovat tästä sosiaalisen järjestyksen liikahduksesta tietoisia. Puheen kautta meneillään olevaa sosiaalista muutosta yritetään käsittää, käsitteellistää ja hallita.

Lopuksi

Ruokaan ja ruokkimisen käsitteeseen kiteytyy erittäin paljon *chaggojen* kulttuurisesta järjestelmästä, sukupuolten välisistä suhteista ja sosiaalisesta rakenteesta. Tämän ymmärtäminen avaa torikauppiasnaisten puheeseen ja heitä kritisoivaan puheeseen sellaisia ulottuvuuksia, mitä esimerkiksi ulkopuolinen, nopean kyselytutkimuksen tekijä ei voi tavoittaa. Pohjimmiltaan kyse oli epäsuorasta dialogista, jossa kovin arkisilta kuulostavin käsittein keskusteltiin kulttuurin jatkuvuuteen ja muutokseen liittyvistä asioista. Jokapäiväisillä ruokaan liittyvillä neuvotteluilla ja toimilla joko uusinnetaan tai kyseenalaistetaan vallitsevaa sosiaalista järjestystä. Niillä myös asemoidaan ja arvioidaan ihmisiä, ja siksi pä kylän

raitilla vastaan tulevat ihmiset tapasivatkin rutiiniluontoisesti huikata minulle tervehdykseksi: ”Mitä olet syönyt tänään?”

KIRJALLISUUS

- Bourdieu, Pierre 1977. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carsten, Janet 1995. The Substance of Kinship and the Heat of the Hearth: Feeding, Personhood, and Relatedness among Malays in Pulau Langkawi. *American Ethnologist* 22 (2): 223–241.
- Cornwall, Andrea 2001. Wayward Women and Useless Men: Contest and Change in Gender Relations in Ado-Odo, S. W. Nigeria. Teoksessa Dorothy Hodgson & Sheryl McCurdy (toim.), *”Wicked” Women and the Reconfiguration of Gender in Africa*. Portsmouth, N.H.: Heinemann.
- Counihan, Carole 1999. Food, Culture, and Gender. Teoksessa Carole M. Counihan, *The Anthropology of Food and Body: Gender, Meaning, and Power*. New York: Routledge.
- Gutmann, Bruno 1926. *Das Recht der Dschagga*. Englanninkielinen käännös; Human Relations Area Files.
- Koponen, Juhani 1988. *People and Production in Late Precolonial Tanzania: History and Structures*. Helsinki: Kehitystutkimuksen seura, Suomen Antropologinen Seura & Scandinavian Institute of African Studies.
- Little, K. L. 1948. The Changing Position of Women in the Sierra Leone Protectorate. *Africa* 18 (1): 1–17.
- McCall, D. 1961. Trade and the Role of Wife in a Modern West African Town. Teoksessa Aidan Southall (toim.), *Social Change in Modern Africa*. London: Oxford University Press.
- Moore, Sally Falk 1986. *Social Facts and Fabrications: ”Customary” Law on Kilimanjaro, 1880–1980*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nadel, S. F. 1965 [1942]. *A Black Byzantium: The Kingdom of Nupe in Nigeria*. London: Oxford University Press.
- Parpart, Jane 2001. ”Wicked Women” and ”Respectable Ladies”: Reconfiguring Gender on the Zambian Copperbelt, 1936–1964. Teoksessa Dorothy L. Hodgson & Sheryl McCurdy (toim.), *”Wicked” Women and the Reconfiguration of Gender in Africa*. Portsmouth, N.H.: Heinemann.
- Pietilä, Tuulikki 2007. *Gossip, Markets, and Gender: How Dialogue Constructs Moral Value in Post-socialist Kilimanjaro*. Madison, Wisconsin: University of Wisconsin Press.
- Pietilä, Tuulikki 2009. Rahan Voima: Muuttuvat sukupuolihierarkiat Kilimanjarolla. Teoksessa Minna Ruckenstein & Timo Kallinen (toim.), *Rahan Kulttuuri*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Schuster, Ilsa 1979. *New Women of Lusaka*. Palo Alto, Calif.: Mayfield Publishing Company.
- Stahl, Kathleen 1964. *History of the Chagga People of Kilimanjaro*. London: Mouton & Co.
- Stahl, Kathleen 1974. Outline of Chagga History. *Tanzania Notes and Records* 64 (1974): 35–49.